

LUND UNIVERSITY

Östra Vingåker i "Kungl. Majt:s Befallningshafvandes femårsberättelser"

Dahlgren, Curt

Published in:
Vårt Östra Vingåker : årsskrift

2019

Document Version:
Manuskriptversion, referentgranskad och korrigerad (även kallat post-print)

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Dahlgren, C. (2019). Östra Vingåker i "Kungl. Majt:s Befallningshafvandes femårsberättelser". *Vårt Östra Vingåker : årsskrift*, 30.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Ospecificerad

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Östra Vingåker i ”Kungl. Maj:ts Befallningshafvandes femårsberättelser”.

I Statistiska Centralbyråns digitaliserade material finns bland mycket annat ”Kongl Maj:ts Befallningshafvandes femårsberättelser”. För Södermanlands läns del finns femårsberättelser för åren 1856 tom 1905.

I flera av dessa femårsberättelser (de mellan 1866-1900), vilkas språk jag något moderniserar för läsbarhetens skull, kan man ibland hitta information om Östra Vingåkers socken.

Första gången Östra Vingåker dyker upp är i **berättelsen för åren 1866-1870**. Här handlar det om förändringar *i kommunernas indelning* på så sätt att ”på grund av nådigt brev den 18 december 1868 1/4 mantal Horsnäs, 1/8 mantal Källmon, 1-8 mantal Rösten, 1/4 mantal Strångvik, 1/8 mantal Narven och 1 mantal Strångholm jämte kronoängen Utkärren blivit förlagda från Stora Malms socken till Östra Vingåkers socken”. Vidare tycks i socknen, och också i grannsocknar, förekommit stridigheter. I stycket ”Uti folkets *lynne, seder och klädedräkt*” står det att de ingenstans förekommer ”någon anmärkningsvärd provinsiell egendomlighet, sedan de skiljaktigheter i dessa avseenden, som förut utmärkt befolkningen i Östra Vingåkers, Västra Vingåkers och Österåkers socknar” har upphört på grund av ”likartad folkbildning och livligare samfärdsel”. Även näringslivet berörs. Vid Klaestorp bröts och såldes marmor och 1870 var 19 arbetare sysselsatta med detta till ett ”värde av 9,500 r:dr”, vilket motsvarar 610 832 kronor i 2017 års penningvärde. Pappersbruket ”vid Forsa bruk” hade 1870 en ”arbetsstyrka av 22 personer och ett tillverkningsvärde a 22,456 r:dr (=1 443 878 kronor 2017). I Forsa bruk förekom även ”s.k. torgdagar”.

Också i **femårsberättelsen för åren 1871/1875** beaktas torgdagarna i Forsa bruk som sägs få besök av ”hantverkare från flera städer och varubytet ökas årligen.” Likaså nämns marmorbrytningen vid ”Claestorp / ... / och arbeten därav förfärdigats till ett sammanräknat värde under sagda tidrymd av 42,000 kronor” (=2 319 579 kronor 2017). Ett nytt inslag är på kulturens område. Vi får nämligen veta att ”Östra Vingåkers sockenbibliotek omfattar 350 band och förfogar över ett årligt anslag från kommunen av 50 kronor” (=2 761 kronor 2017). Femårsberättelsen innehåller ett längre avsnitt om hemslöjden, i vilket ”Landshövdingeämbetet (tillåter) sig åberopa, att husfliten intager en låg plats i länets näringsliv och icke hos allmogen lyckats tillvinna sig den uppmärksamhet, som hushållningssällskapets och åtskilliga därunder lydande hushållningsgillens bemödanden på detta område avsett att åstadkomma.” Det

som avses är att man inte längre producerar vävprodukter, via förlagsverksamhet, och inte ens gör det ”för fyllande av den egna förbrukningens behov.” Men här framträder Östra Vingåker som ett berömvärd undantag i länet. Anledningen är att ”herr överhovjägmästaren m.m. greve Claes Lewenhaupt på Claéstorp inrättad och vidmakthåller slöjdskola för barn/vilket/ förmått väcka till liv åtskilliga förut förbisedda och försmådda hemslöjder och såmedelst begynt skapa en folknäring, som säkerligen, om den, såsom hittills, klokt ledes och omhuldad, torde i sinom tid komma att lämna icke oviktiga bidrag till befolkningens utkomst. Denna i december månad 1872 inrättade slöjdskola, i vilken tre lärare undervisa i snickeri, träskärning, stenslipning och andra lätt utförbara hemarbeten, har varit besökt: under år 1873 av 33 gossar från 8 till 14 år, vilka arbetat tillsammans 2,157 arbetsdagar mot en arbetsförtjänst av 371 kronor 82 öre; år 1874 av 29 gossar under en arbetstid av 1.928 dagar och emot arbetsförtjänst av 499 kronor 42 öre samt år 1875 av 26 gossar under 2,157 arbetsdagar mot arbetsförtjänst av 523 kronor 80 öre.” Skolan rekryterade inte enbart barn från trakten. Där fanns ”tre elever från Södermanlands (län), två från Uppsala, tre från Örebro och en elev från Västerbottens län.” Det var inte bara barn och ungdomar som var intresserad av skolan. Hit kom ”elva folkskollärare från olika trakter av riket samt femton folkskollärare och två folkskollärarinnor” för att lära känna verksamheten. Vid skolan fanns också sedan 1862 en ”syskola” för flickor, där en ”lärarinna undervisar i vävnad och sömnad och särskilt i den inom länet fordom högt bedrivna men under senare tider upphörda vävnaden av träspån.”

I femårsberättelsen för åren 1876-1880 får vi veta att fem av länets tolv länsmansdistrikt har 1878 genomgått ”en icke oväsentlig områdesjämkning” vilket lett till att det västra distriktet kom att bestå av ”Österåkers och Östra Vingåkers socknar samt den till länet hörande delen av Västra Vingåkers socken, det mellersta av Julita, Skyllinge och Floda socknar.” Vidare har provinsialläkardistriktet ökat från fem till åtta och ett av dessa, Västra Vingåkers består av ”Västra Vingåkers, Östra Vingåkers, Julita och Floda socknar”. Socknen har också fått mer odlingsbar jord genom ”invallning” av ”560 kvadratref (1 kvadratref = 8,815 ar) kärrmark” vid Beckershov. Oavslutad sänkning av sjöarna Viren, Kolsnaren, Vran och Alsjön med fler vattendrag i Östra och Västra Vingåkers socknar” har gett ”en jordvinst av vid pass 16,800 kvadratref odlingsbar areal.” Även under denna period produceras trämassa för produktion av papper i Värmbol, men landshövdingen ställer sig tveksam till denna verksamhet, eftersom framställningen av pappersmassa förbrukar ”nästan lika stor virkesmängd som den, vilken försågas till avsalu”, vilket medfört ”en alltmera vidsträckt uthuggning särdeles av yngre träd.” Liksom tidigare, bryts även denna period marmor vid Claestorp. De ”månatliga torgdagarna” lever kvar i Forsa. För dessa torgdagar har ”särskilda ordningsstadganden” utfärdats av ”Konungens Befallningshavande”. Att dessa ordningsregler efterlevs,

övervakas av ”kronobetjäningen i orten och speciella uppsyningsmän. Reglerna innehöll bland annat, förbud mot ”försäljning av malt- och andra rusdrycker / ... / efter klockan fem på dagen”, ett förbud som lett till att ”oordningar därstädes /är/ högeligen sällsynta.”

Enligt **berättelsen för åren 1881-1885** fortsätter sänkningen av ”sjöarna Kolsnaren, Viren, Alsjön, Kolsnaren och Vrensjön samt Storån och Gammalån”, ett arbete som ”åstadkommits helt och hållet genom enskild företagsamhet, utan understöd av statsmedel” och som lett till att ny jord kan brukas. Vi får vidare veta att veterinärväsendet utökades från sex till sju distrikt. Tillsammans med Västra Vingåkers, Österåkers, Julita, Floda och Stora Malms socknar” kom Östra Vingåker att ingå i Oppunda distrikt ”med station i Katrineholm.” Likaså omtalas tillverkningen av ”trämassa för papper” vid Värmbol, vilket lett till att ”ungskogen i grannskapet (har) hårt anlitats” och att papper produceras vid Forsa bruk. Här vid Forsa förekommer också ”månadstorgdagar eller kreatursmöten”.

Följande **femårsberättelse (1886-1890)** är synnerligen mager vad gäller information om Östra Vingåker. Den innehåller endast två upplysningar. Dels att de två ”enskilda” slöjdskolorna vid Claestorp ger ”undervisning åt 20 gossar och 40 flickor”, dels att kronoegendomen piparebostället $\frac{1}{4}$ mantal Timmermon n:r 1 /sålts för/ 8,000 kronor”.

Berättelsen för åren 1891-1895 är något fylligare när det gäller information om Östra Vingåker. Den redovisar antalet elever vid Claestorps slöjdskolor: ”20 gossar och 40 flickor”. Nya marker, som tillhör ”Forssa bruk samt Claestorps fideikommiss”, om totalt ca 75 hektar har kunnat odlas genom ”sänkning av Sättrasjön / ... / genom en vid behov igångsatt centrifugalpump, driven med ångkraft, samt genom invallning mot sjön Bjälken”, ett arbete som ”utförts av jordägarna själva, delvis med eget folk.” Trämassefabriken ”för kemisk massa” finns kvar i Värmbol. Nytt är att ”Claestorps torvströfabrik aktiebolag (har en torvströfabrik på) Fäboda ägor i Stora Malms socken”. Annan näringsverksamhet som nämns är ”Forssa pappersbruk / ... / med en tillverkning till värde av 10,200 kronor.” Socknen fick en förbättrad väg mellan ”Forssa bruk / ... / förbi Genne kvarn till allmänna landsvägen emellan Katrineholm och Baggetorp” varvid större backar togs bort och en ny bro byggdes vid Genne. ”Månadstorgdagarna, avsedda mest för kreaturshandel och handel med tyger, kläder och dylikt” bedrivs fortfarande vid ”Forsa bruk”.

I den sista **Femårsberättelsen** som gäller för åren 1896-1900 nämns återigen de två slöjdskolorna ”vid Claestorp, vilka år 1900 räknade 33 elever”. I socknen producerade Claestorps torvströfabrik år 1900 25 000 ”balar torvströ”.

Tillverkningen av kemisk pappersmassa i Värmbol fortgår, och femårsperiodens produktion redovisa i kilogram och värde i kronor.(Se tabell 1.)

Tabell 1. Produktionen av trämassa vid Värmbols i vikt och värde i kronor åren 1896-1900.

År	Kilogram	Värde i kronor (Avrundat)	Dagens penningvärde
1896	2 654 761	301 516	21 180 335
1897	3 581 815	364 542	24 507 659
1898	4 050 098	431 581	28 076 976
1899	2 592 907	321 105	19 706 367
1900	1 102 360	103 092	6 159 385

Likaså har ”Befallningshavande medgivit, att månadstorgdagar eller kreatursmöten må hållas på vissa platser i länet, huvudsakligen för avsättning av kreatur, lantmannaprodukter och alster av ortens husflit” och ”Forssa bruk” är en av de orter där dessa marknader förekommer. Vidare har Kungl. Maj:t gett kommuner tillstånd att ”uppta lån med längre återbetalningstid än två år”, vilket gör att ”Östra Vingåkers socken” får tillgång till ”25 000” kronor ”för skolhusbyggnad.” En helt ny information i denna sista femårsberättelser är att det i socknen fanns två nykterhetsföreningar dels godtemplarlogen Strid och Seger med 58 medlemmar, dels godtemplarlogen Östra Vingåkers Vål med 88 medlemmar.

Femårsberättelserna:

[https://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Historisk-statistik/Sok-publikationer-efter-amne/?Statistikserie=Fem%C3%A5rsber%C3%A4ttelser+S%C3%B6dermanlands+1%C3%A4n+1856-1905+\(BISOS+H\)](https://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Historisk-statistik/Sok-publikationer-efter-amne/?Statistikserie=Fem%C3%A5rsber%C3%A4ttelser+S%C3%B6dermanlands+1%C3%A4n+1856-1905+(BISOS+H))

För omräkning av penningvärdet:

<http://www.historia.se/Jamforelsepris.htm>

För äldre måttenheter:

<http://www.rished.se/Historia%20Lokalt.html>

Fortsättning följer.

Curt Dahlgren

lundacurt@gmail.com